

Experimentele jazz onder

Jazzvespers in de Nicolaïkerk

Het is een zondagmiddag in het vroege voorjaar. De deuren van de Utrechtse Nicolaïkerk zijn geopend en kerkgangers lopen naar binnen. De stoelen staan in 'kloosteropstelling', in rijen tegenover elkaar, tussen preekstoel en hoofdorgel. Een groot deel ervan is bezet. In stilte wachten de aanwezigen op wat komen gaat. Na het openingsvers vult de kerk zich met de klanken van de saxofoon.

Het is wonderbaarlijk wat de akoestiek met dit instrument doet, hoe de tonen elke hoek van de kerk vullen, weer terugkaatsen en over elkaar buitelen. Op de een of andere manier wordt de stilte in de kerk hierdoor nog meer tastbaar. De zangers van het koor, de vespercantorij van de Nicolaï- en de Marcuskerk, doen wat zij in andere vespers ook doen: het zingen van de psalm, de Lofzang van Maria en een aantal strofen van liederen in beurtzang met de gemeente. HOT (Het Orgel Trio) bestaande uit saxofonist/klarinetist Steven Akkerman, basist Dion Nijland en organist Berry van Berkum, verzorgt de improvisaties. De twee eerstgenoemde musici staan beneden bij de cantorij, organist Van Berkum bespeelt het grote Marcussen-orgel op de galerij. Hoewel de akoestiek en de afstand aanzienlijk zijn, mengen de instrumenten uitstekend. Alleen voor het virtuoze en ritmische slotwerk begeven de musici zich naar boven.

Klassieke orde

De orde die gevolgd wordt, is gebaseerd op de orde voor een avondgebed in het *Dienstboek – een proeve* en het *Liedboek*, zie LB 190a. Deze sobere, klassieke orde leidt tot stilte en contemplatie. De geïmproviseerde muziek van *Het Orgel Trio* doet hier geen afbreuk aan, maar versterkt dit gevoel juist. Dat wil niet zeggen dat de musici louter zacht en verstillend spelen. Tijdens de lezing over koningin Ester en de schurk Haman krijgt laatstgenoemde in muzikaal opzicht een stevig pak slaag. Achteraf blijkt dat dit 'muzikaal drama', het improviseren tijdens de lezing, voor het eerst in de jazzvespers is toegepast. Ook bij de verzen uit het Magnificat

De orde van dienst

Stilte

Inleidende muziek: 'Lucis Creator optime' (cantorij en HOT)

Aansteken kaars

Stilte

Openingsvers en lofprijzing (cantor en allen)

Hymne: LB 738 'Kom, zing het lied van Eva' (cantorij, HOT en allen)

Psalm 98 op chant van Ko Zwanenburg (cantorij en HOT)

Korte inleiding op de lezing

Lezing uit Ester 7 en 8, afgewisseld met improvisaties door HOT

Moment van bezinning

Canticum: de Lofzang van Maria. Alternatim uitgevoerd door de cantorij en HOT. Toonzetting cantorijverzen: Ludovico Viadana (1564-1627)

Gebeden

Voorbeden

Onze Vader LB 369b (toonzetting: Willem Vogel)

Avondlied: LB 239 'O Christus die de zonne zijt' (allen, mannen en vrouwen in beurtzang)

Zegenbede (cantor en allen)

Uitleidende muziek: 'Escape', Steven Kamperman (1970) (HOT)

die daar om vragen, pakt HOT flink uit, net als in het afsluitende muziekstuk.

Als ik weer buiten sta, bedenk ik me het volgende. Ik bezocht deze viering in het kader van de 'lichte-musieknummers' van *Muziek & Liturgie*. Maar is dit lichte muziek? Geen moment had ik een associatie met de term 'licht'. Dit is echt een andere wereld dan de *easy listening-jazz* die bij het grote publiek

middeleeuwse gewelven

bekend is. Dat komt niet alleen doordat de piano vervangen is door een orgel. De improvisaties zijn experimenteel, maar ook dienstbaar aan de liturgie. Dat merk je aan de stijl, de nauwe samenwerking met cantorij en voorganger, maar ook aan praktische aspecten als de lengte. Zoals Berry van Berkum in het later gehouden interview opmerkte: 'Wij doen dit niet om te *pleasen*.' Een vergelijking met de cd *Officium* (1994) van het Hilliard Ensemble en saxofonist Jan Garbarek dringt zich op. Deze cd is opgenomen in een klooster

Berry: 'Om te beginnen: we zaten wel een beetje met de naam. We hebben eigenlijk een beetje moeite met het predicaat 'jazzvesper'; dat is zo'n etiket. Maar afgezien daarvan: jazz hoort al heel lang bij mijn muziekpraktijk. Het is voor mij een kleur erbij. Toen ik hier organist werd, dat is nu vijf jaar geleden, zei Dion Nijland, een contrabassist met wie ik veel samenwerk: "Kunnen we niet bij jou in de Nicolaïkerk eens iets doen?" Met hem en saxofonist/klarinettist Steven Kamperman vormen we een jazztrio, genaamd HOT

(Het Orgel Trio). De beide musici waren meteen helemaal enthousiast over de kerk, ze vonden het fantastisch om hier te spelen. Het zijn jongens die helemaal naast de kerk staan. Ze hebben er dus ook geen negatieve associaties bij.'

Ko: 'Ze zijn wat dat betreft helemaal blanco. Zij kijken hun ogen uit, zijn nog verwonderd.'

Berry: 'Het fijne is dat je nooit gênante vragen krijgt, in de trant van "Kan dat niet op een Hammondorgel?" Of: "Kan dat niet wat

Het Orgel Trio tijdens de jazzvesper in de Nicolaïkerk te Utrecht. Foto: Steven Slappendel

en brengt bij het beluisteren verstillend teweeg. De saxofoon mengt zich prachtig met oude, a capella gezongen kerkmuziek. Dat gebeurt, op weer een heel andere en eigen manier, ook in deze vesper. Een nieuwe, boeiende en kleurrijke vorm van kerkmuziek is toegevoegd aan een eeuwenoude liturgische vorm.

In een dubbelinterview met Berry van Berkum en Ko Zwanenburg, dat enkele weken na de vesper plaats heeft, vertellen zij over het ontstaan van de jazzvespers.

harder?" "Gaaf het altijd zo langzaam op een orgel?" Er is alleen maar respect voor, en verwondering over zo'n instrument. En dat kleine instrument, het 'Sweelinck-orgel', vinden ze ook helemaal te gek. Een jaar of drie geleden vroeg Ko of we niet eens iets in een viering konden doen.'

Ko: 'Ik hoorde Steven een keer spelen en dat klonk een beetje gregoriaans-achtig.'

Berry: 'Dat klopt, hij had een stuk geschreven dat geïnspireerd was op een gregoriaans gezang.'

Ko: 'Dat was voor mij het moment dat ik dacht: hé, hier kun-

Thema

nen we wat mee in een vesper. Kijk, de vespercantorij is natuurlijk geen jazz- of blueskoor. We kunnen wel heel hard gaan studeren, maar dan zijn we het nog steeds niet. Of we kunnen een gastkoor uitnodigen dat wel gespecialiseerd is in jazz, er is bijvoorbeeld een steengoed gospelkoor in de Bijlmer. Ik heb die achtergrond helemaal niet, en met een imitatie moet je oppassen. Maar toen ik dat gregoriaans hoorde, ontdekte ik een verwantschap tussen kerkmuziek en jazz.'

Berry: 'Gregoriaans en jazz zijn beide modaal, daar ligt de link.'

Alternatim

Ko: 'Wat betreft de rol van de cantorij dacht ik: we kunnen het ook eenvoudig houden, of wat heet eenvoudig, met een mooie klassieke hymne die bij de tijd van het kerkelijk jaar past. Dat was gelijk een enorme inspiratiebron voor de heren van HOT.'

Berry: 'Zij vonden dat meteen mooi. In de kerkmuzikale traditie kennen we natuurlijk de alternatimpraktijk. Dat kan ook met jazz. Je kiest een mooie psalmtoon uit en het koor zingt afwisselend met het trio bijvoorbeeld het Magnificat.'

Berry: 'Steven Kamperman is zo creatief dat hij er meteen iets mee gaat doen. Hij speelt er meteen op in, komt met allerlei creatieve ideeën. Het is niet zo van: ik doe mijn dingetje wel en dat is het, maar ze hebben een soort gretigheid. Een liturgische gretigheid eigenlijk.'

Ko: 'Je zit allebei aan een heel andere kant, maar je herkent dingen van elkaar.'

Omdat het koor moest wennen aan het element van improvisatie zijn we in het begin wat langer gaan repeteren. In het begin was het voor de zangers eng om 'zomaar' in te zetten. We hebben een paar keer geoefend met inzetten op gekke momenten, bijvoorbeeld midden in een improvisatie. Ook als groep moet je erin komen, vrijheid krijgen.'

Berry: 'In de vesper in maart ging de lezing over Ester en

Haman. Dat is natuurlijk een heftig verhaal. Wij hebben daar toen tussendoor geïmproviseerd. Ik moet zeggen: dat is spannend in samenwerking met de voorganger. Maar uiteindelijk ging het vanzelfsprekend.'

Ko: 'Jullie hadden het ook goed met de voorganger doorgenoemen.'

Berry: 'Het eerste lied was 'Kom zing het lied van Eva', LB 738. Zo'n nieuw lied kan dus ook. Maar meestal beginnen we met een oude hymne, daar kun je alle kanten mee op.'

Kaders

Ko: 'Ons raam staat vast, we volgen de orde uit het *Dienstboek*. Binnen dat kader kunnen we eindeloos variëren. Ik had een *chant* gemaakt met een soort jazzy *sound*. Ik ben natuurlijk geen jazzmusicus, maar intuïtief had ik de harmonieën bedacht.'

Berry: 'Het gaat om de kleur.'

Ko: 'Steven vond het heel leuk, dat beschouwde ik als een compliment.'

Berry: 'Je wordt opeens weer leerling.'

Ko: 'Het is een soort avontuur dat je met elkaar aangaat. Dat

maakt het ontzettend leuk.'

Berry: 'Het is duidelijk een interactie, je steekt elkaar aan. Om een jazzaccent aan de vespers te geven, spelen we aan het begin of eind een jazzcompositie. Dat zoeken we zo uit dat het thematisch op de dienst aansluit. Zo'n compositie heeft meestal een ABA-vorm. Eerst spelen we het thema, dan gaan we daar op improviseren en ten slotte klinkt het thema nog een keer. Dat is het geijkte patroon. We zoeken daarbij altijd naar verbinding met de inhoud van vesper. Oscar Peterson is wat dat betreft een interessante figuur, hij heeft wat quasi-religieuze melodieën gecomponeerd en verwerkt in zijn jazzstukken. Een van die koraalachtige stukken, *Hymn to Freedom*, hebben we weleens gebruikt voor de vespers.'

Berry van Berkum. Foto: Allard Willemse

Professionaliteit

Berry: 'Het grote bindmiddel is improvisatie. Deze mensen komen echt uit de jazztraditie, dat hoor je, maar we staan geen jazzuitvoerinkje te geven.'

Ko: Daar komen we weer aan bij de naamgeving. Hoe moet je deze vespers nu noemen? Maar de naam werkt wel. We mogen ons verheugen in een groeiende belangstelling.

Berry: 'De bezoekers zijn erg gretig. Ze weten niet goed wat ze kunnen verwachten. In de kerk ga je als het goed is voorbij aan de vrijblijvendheid. Hier wordt nog nagedacht over zinging.'

Berry: 'Een belangrijk aspect is onze professionaliteit. Een manier van denken die je veel tegenkomt is: ach, er zijn wat mensen in de kerk die ook leuk jazz spelen, daar ga je dan iets mee doen. Wij kiezen hierin voor een heel andere weg. Wij zijn professionele musici en mijn jazzcollega's zijn ontzettend goed. Dat ervaren de mensen ook.'

Voorbereiding

Berry: 'Er wordt van tevoren wel even nagedacht over wat we gaan doen, maar het wordt altijd op de middag zelf geconcretiseerd.'

Ko: 'Ze kwamen van te voren wel een repetitie van ons beluisteren, om een indruk te krijgen van wat wij doen en hoe het klinkt.'

Berry: 'In Nijmegen heb ik veel ervaring opgedaan, met name met een fluitist, met liturgische improvisaties. Op een gegeven is het aftasten van hoeveel je afsprekt en hoeveel niet. Dat kan met mensen op wie je muzikaal kunt vertrouwen, waar je een band mee hebt. Dan spreek je gewoon af: hier doen we iets en daar doen we iets, en daartussen zit een gesproken tekst. Dat is het enige.

Je moet goed je oren gebruiken. Het moment zelf maakt het. Wat hangt er in de ruimte, wat is eraan voorafgegaan? Het is bijna een soort genade wat er dan kan gebeuren. Natuurlijk is het de ene keer beter dan de andere...'

Ko Zwanenburg

Ko: '... maar jullie zijn wel professioneel.'

Berry: 'Er is altijd een spanning.'

Ko: 'Je hoort regelmatig kritiek vanuit de kerk op de Liturgische Beweging, dat het spontane element ontbreekt en alles is vastgelegd.'

Berry: 'Maar juist binnen die kaders kun je je vrijheid nemen.'

Ko: 'Er zijn zeker duidelijke kaders. We maken bijvoorbeeld afspraken over de lengte van bepaalde improvisaties. Zoals in het alternatim uitgevoerde Magnificat. De improvisaties mogen dan wel wat langer duren dan de koorverzen, maar er moet wel een zeker evenwicht in zijn.'

Berry: 'Ik vind het ook goed dat de improvisaties langer zijn. Als je kijkt naar wat in de afgelopen eeuwen gedaan is, klopt dat wel.'

Ko: 'De Magnificat-versetten van Heinrich Scheidemann, bijvoorbeeld, duren een stuk langer dan jullie improvisaties.'

Berry: 'De improvisaties houden iedereen bij de les. Niemand denkt: nu is het wel genoeg. Die spanning is denk ik heel belangrijk. Dat is het

grote voordeel boven een uitgeschreven compositie. Die staat vast en kan iets rigides hebben.'

Creativiteit en experiment

Berry: 'We zijn deze jazzvespers echt niet begonnen vanuit de gedachte: laten we dit doen omdat het 'in' is, om mensen te trekken. Zo werkt het niet. Dingen komen samen en blijken te werken, Het jasje of het etiket vind ik zelf niet zo belangrijk. Het gevaar is dat je denkt: ha, nu gaan we lekker jazz spelen om de mensen te *pleasen*. Zo ligt het niet. De jazzvespers zijn voortgekomen uit creativiteit en uit de experimentele dingen die we al deden.'

Het Orgel Trio treedt ook als zelfstandig trio op in de Utrechtse Nicolaïkerk, bijvoorbeeld op 10 september aanstaande om 17.00 uur. Het trio presenteert dan de cd *Bird & Beyond*. De geluidsdrager bevat eigen bewerkingen van Charlie Parker-klassiekers.